

11 (11).
ARŞAK STEPANYAN'IN ANLATTIKLARI
(1908, MUŞ DOĞUMLU)

Ben Hürriyet yılında doğdum. Babam çobandı. Koyun, sütü bol olsun diye, tıka basa yiyip içtikten sonra kumun üstünde yatarı. Öğleyin sağıcılar gelip koyunları sağıyor ve sütü götürüyorlardı.

Günlerden bir gün, öğle vakti güneş birden karardı. Babam ve ben Murad Nehri'nin kıyısındaıydık. Koyunlar ürkererek yerlerinden sıçradı; köpekler uludu. Ben nehrin kıyısında: "Hey! Hey!" diye bağıryordum. Babam beni hasatçıların yanına götürdü. Birisi dedi ki: "Dolu yağacak, deprem olacak"; bir diğeri ise: "korkacak bir şey yok" dedi. Güneş yeniden parladı. Ama 1914 yılının o günlerinde dünyayı sarsan savaş patlak verdi; o savaş dehşet verici sonuçlarını da beraberinde getirdi. O zaman, Türk Hükümeti yağmayı, soygunu, Ermeni katliamlarını teşvik etmeye başladı. Korku içindeki insanlar evlerinden çıkamıyor; buğdayı toplayıp eve getiremiyorlardı. Ermenilere karşı bir düşmanlık baş gösterdi. Türkler Ermeni evlerine saldırıyor, yağmalıyor, yağmaladıklarını birbirlerinin elinden kapıyor ve kavga edip, birbirlerini kesiyorlardı.

O günlerde, bir akşam geç vakit sürü yerine yerleşmiş, babam ise siyah koyunu sağmaya gitmişti. Sütü getirdi; bana içirdi ve beni uyuttu. Aniden sürümüzün köpekleri yerlerinden sıçrayıp ileri atıldı. Babam seslendi: "Kimsiniz?"

- Dostlarınız!

Babam köpekleri tuttu.

Atlılar yaklaştılar; ama selam vermediler.

Babam onları selamladı ve şöyle konuştu: "Böyle gece vakti nereye gidiyorsunuz? Attan inin kebab yapıp sizi ağırlayayım."

Atlılar atlarından indiler. Babam bir koyun seçmek için sürünün içine girdi. Atlılardan biri onu vurmak üzere silahını hazırladı. Arkadaşı ona: "Bekle, kebabı yiyelim, sonra vururuz" dedi.

Ben uyuduğum yerden bunu duydum; ama kımıldamadım. Birden birisinin yattığım yere oturduğunu hissettim; hareket edip ağlamaya başladım; babamı çağırdım. Babam geldi. Ben titriyordum. Kürt: "Hayalet sanki; korktum" dedi. Bu çocuğun boğazını keseyim mi?"

- Hayır, dedi babam, o benim en sevdiğim çocuğum, öldürme!

Öbür Kürt dedi ki: "Ey kirve! Sen çobansın; babam da çoban."

- Baban kim?

- Temur.

- Ben ve baban Temur, dostuz. Dostlar birbirini öldürür mü?

- Zorda kalırsa öldürür. Bizim Nado Bey diyor ki, sen sahte çobansın; senin aslında fedayi olduğunu söylüyor. Kafanı kesip kendisine götürmemiz için bizi gönderdi. Ve Kürt ekledi: "Ey dost, henüz hayattasın; çabuk eşyalarını topla ve kalk git!"

- Allah büyüktür; bin tane kapısı vardır, dedi babam ve beni de yanına alarak uzaklaştı.

O günden sonra koyunlarımızı kaybettik.

Sonbahar mevsimi geldi. Çingeneler elek satmaya gelmişti. Vergi memurları, taciler de gelmişti. Buğdayı işaretliyorlardı; yani buğday yerinden kaldırılmasın diye işaret koyuyorlardı.

Ben o anda karpuz istedim. Annem buğday yığınlarının yakınından geçerek yemem için bana karpuz getirdi. Taciler koydukları işaretin yer değiştirdiğini görüp başladılar bağırıp çağırmaya. Ve ceza olarak babamı bir çuval unu sırtına alıp Bulanık'h'a kadar götürmeye mecbur ettiler.

Kış geldi. Köyün büyükleri bu durumdan nasıl kurtulacaklarını düşünüyorlardı.

1915 ilkbaharı geldi, kanlı ilbahar. O zamanlar can fedayi Nado köye dönmüştü; dağdan köye inmişti. Dediğim gibi, köylüler kağnıyla tarlaya gidip buğday getirmeye korkuyorlardı. Can fedayi Nado köylülerin tarlaya gidip buğday getirebilmeleri için tüfeğiyle onlara eşlik ediyordu. Birden Kürtler onların üstüne saldırırlar. Can fedayi Nado onları görünce üzerlerine ateş etmeye başlar ve köylülere kürek ve tırpanlarla dövüşmelerini emreder.

Arabacı der ki: "Can fedayi Nado, seni ihbar etmişler; gel kağnyaya bin; yoncaların arasına saklan."

Fedayi Nado saklanır.

Atlılar yaklaşp sorarlar: "Fedayi Nado nerede?"

"Irmağa doğru gitti" diye cevap verir arabacı.

Kürtler kağnyayı ateşe verirler. Fedayi Nado keklik gibi kağnıdan dışarı uçar ve başlar dövüşmeye. Kürtler ateş edip can fedayi Nado'yu öldürürler. Nado'nun evlatlarına Khatun Mare bakar. O dönemde katliam bizim köylere ulaşmıştı; herkesi katlediyorlardı: yaşlıları, çocukları, ellerine kim geçerse katlediyorlardı. Nisan ayında bir gün Türk askerler ve Kürtler aniden köye saldırdılar. Kürt Nado, başında sarığıyla fedayi Nado'nun evine yöneldi. İçeri

girmek üzere tüfeğini çekti. Bizim fedayi Nado'nun Khatun Mare'si Bey'in ayaklarına kapandı: "Nado Bey! Torunlarımın canını bağışla! zaten babalarını öldürdüler..."

Bey kah-kah güldü ve sarığı yere düştü. Kendisine söylenen her lafa inanan büyük Mare içeri girip dedi ki: "Çocuklarım, silahları Bey'inize teslim edin." Mare, Keğam'ı ve Armen'i önüne katıp tüfekleri getirdi. Bey, kapının eşiğinde önce Armen'e ateş etti, sonra da Keğam'a.

Babam bu olayı duyunca, dehşet içinde eve girdi; beni ve ağabeyimi götürüp ırmağı geçmemizi sağladı; karşı köydeki, yerle aynı hizada olan ve üzeri insan boyu yüksekliğinde otlarla kaplı bir samanlığa götürdü. Babam bizi orda bıraktı. O samanlıkta saklanan bir sürü kadın ve çocuk vardı. Samanlığın ufak bir deliğinden içeriye ışık süzülüyordu. Orda ne kadar süre kaldığımızı bilmiyorum; ama çocuklar ağladıklarında korku içindeki annelerin onları azarladıklarını hatırlıyorum.

Bir gün samanlığın damından ayak sesleri duyuldu. Türk askerlerinden oluşan bir kalabalık içeri daldı; onlar başladılar kadın ve çocukları tokatlamaya. Kadınların küpelerini çekip onları kanlar içinde bırakıyorlardı. İri yarı bir kadın oklavayla vuruyordu; başka bir kadın ise güveci bir Türkün başına çaldı; güveç parçalandı. Kadınlar bizleri eteklerinin altına saklayarak samanlıktan çıkardılar. Yerlerde sürünerek köyü terk ettik. Giysilerimizi çıkarıp başımıza bağladık.

Bizi yakalayıp ağabeyimi tokatladılar. Başımıza bağladığımız giysileri alıp, aralarında bölüştüler. Ellerimizi bağlayıp, ateş ettiklerinde suya düşmemiz için sırtlarımız nehre dönük şekilde bizi ayakta durdurdular. Aniden Kürtler kendi aralarında konuşmaya başladı. Ağabeyim Kürtçe anlıyordu; bana dedi ki: "Aşot, korkma; 'kurşunlarımıza yazık' diyorlar."

Ağabeyimi vurdular; o nehre düştü. Beni de suya attılar. Bulanık suyun içinde ağabeyimin başını gördüm. Onu zar zor saçlarından yakaladım. Akıntı bizi sürüklüyordu. Türkler ölmediğimizi görüp ateşe başladılar. Üç kurşun sarf edeceklerine, daha fazlasını harcadılar. Nehir bizi sürükledi götürdü. Öbür kıyıya vardık. Kumun üzerinde durduk. Ağabeyim ve arkadaşları hayatta olduğumuz için mutluydular. Ağabeyim ve arkadaşı beni kumun içine gömdüler; kendi kendilerini de kuma gömdüler ve uyuduk. Ağabeyim etrafı dinliyordu; birden Ermeni sesleri duydu ve bağırdı: "Hey! Hey! Yetişin!"

Ama onlar korkudan uzaklaştılar.

Ağabeyim yeniden bağırdı: "Biz Ermeniyiz!"

Onlar gelip bize yanaştılar ve çıplak olduğumuzu görüp kendi giysilerinden bazılarını çıkardılar; o giysileri biz giydik. Onlar bizim köyün gençlerindendi; bize, samanlıkta kalan kadın ve çocukların diri diri yakıldığını anlattılar.

Köyümüze vardığımızda akşam vakit geç olmuştu. Ceyran ve Khindzor ineklerin yeni doğmuş buzağılarının ölmüş olduğunu gördük. Akşam geç vakte kadar orda kaldık. Geniş olan ailemiz, üç kız, dört küçük erkek kardeş göç kervanına katıldı. Yolda yoruluyordum ve

ağabeyim beni arada bir sırtına alıyordu. Bizi Murad Irmağı'na götürdüler; evlere dağıttılar. Sabah erkenden Murad Nehri kıyısından yola çıktık. Akşama doğru bir yere ulaştık. Muhacirler beyaz çadırlar görüp bunları Rusların çadırları sanarak sevindiler. Çadırlara vardığımızda, onların Türk askerlerinin çadırları olduklarını gördük. Onlar çadırlarından dışarı uçup üstümüze saldırdılar; erkekleri yaraladılar. Bir Türk annemin kanlı başörtüsünü çekti; bizi vadiye götürüp ellerimizi kollarımızı bağladılar. Ben annemin eteğini bırakmıyordum. Ay göründü ve yeniden bir bulutun arkasına saklandı. Öyle karanlıkta kaldık. Birkaç Ermeni erkeklere yaklaşip onların ellerindeki bağları dişleriyle keserek onları kurtardı. Kanlar içindeki babam da kurtulanlar arasındaydı. Onlar dört kişiyle askerlere saldırıp ellerinden tüfeklerini aldılar; üniformalarını çıkarıp kendileri giydiler; Türk askerlerinin ise ellerini kollarını bağladılar. Kabarmış Murad Nehri'ne vardık. Halk nehri nasıl geçeceğini bilmediğinden şaşkındı. Erkekler nehri yüzerek geçebilirlerdi; ama sürülerini ve ailelerini bırakamazlardı. Bir genç elbiselerini çıkarıp karısını ve çocuğunu kucakladı ve suya girdi. Acımasız ırmak onları sürükleyerek götürdü. İnsanlar onları kurtarmak için nehre atladılar; ama sadece kendisini ve çocuğunu kurtarabildiler. Bizim "Türkleşmiş" dört erkeğimiz koyunlar getirip kesti ve tulumlar hazırlayarak söğüt dallarını birleştirip sal yaptı; nehri geçmemizi sağladı. Annem erzağımızın son kırıntılarını çıkardı ve herkese yaşına göre dağıttı; bize şöyle dedi: "Gidin, orda manana* var, ekmeğin üstüne sürüp yiyin."

Biz oturup yedik. Ağaçlardan dallar koparıp kılıç, tüfek yapıyor ve oynuyorduk. Aniden annemin sesini işittik: "Kaçın çocuklar! Otların arasına girin! Türkler geliyor!"

Bir grup atlının tüfekleri havaya kaldırmış geldiğini gördük. Onlar da ırmağı nasıl geçmiş olduğumuza şaşırdılar. Onlardan birisi tüfeğini havaya kaldırıp nehre girdi. Nehir onu sürükledi götürdü. Bizim "Türkleşmiş" dört askerimiz bize "Kaçın!" dedi.

Onlar silahlı olarak kervanımızın arkasından geliyorlardı. Biz aç susuz yürüyorduk. Birden, bir grup Türk askerinin karşıdan gelmekte olduğunu gördük. Bizim silahlı dört "Türk" askerimiz babamın yönetiminde öne geçtiler. Atlılar o kadar becerikliydiler ki, atlarını onların altına asılarak sürüyorlardı. Bunların bıyığı, sakalı yoktu; sarışın ve sevimliydi; gülüyor, bazı şeyler söylüyorlardı; ama biz anlamıyorduk. Onlar bizim dört "Türk" askere yetişip onların ellerini bağladılar ve uzağa götürdüler. Biz dehşete kapıldık

Birisi Artem'e: "Kim olduklarını sor" dedi.

Atlılar Artem'i uzun bıyıkları ve başında sarığıyla görünce kah-kah gülmeye başladılar. Askerlerden biri, ellerini bağladıkları dört kişiyi gösterip [Rusça] sordu: "Bunlar Ermeni mi?"

Rusça bilen bizim şaşkın Artem kafasını "hayır" anlamında salladı. Askerler bizim Ermeni muhacirler olduğumuzdan şüpheleniyorlardı. Artem askerlerden ikisinin bizim dört "Türk" askerinin bulunduğu yöne doğru onları yakalamak için koştuğunu görünce, gecikmeli olarak onlara: "Biz Ermeniyiz! Biz Ermeniyiz!" diye bağırды.

Ama dördünü de bağladıklarını görünce panikledik. Bunlar Alman dedik. Almanya Türklerin tarafını tuttuğu için Alman olduklarından hiç şüphemiz yoktu. O anda geldiğimiz yoldan bir

bulut yükseldi; atlılar geliyordu. Rus askerler bunu görünce, "Hurra! Hurra!" diye bağıarak onların üzerine saldırdılar. Bizim dörtlü de onlara katıldı. Çarpışma başladı. Artem yere düştü. Biz "Vay!" diye bağırdık. Türkler çığlık atıyordu. Aniden, geriden Rus askerlerinin geldiği yoldan başka Rus kuvvetleri de geldi ve başladı Türkleri öldürmeye; geriye kalanlar ise kaçtılar. Ruslar bizi kendi çadırlarına götürüp tayınlarını bize verdiler ve bizleri doğruya doğru yola çıkardılar.

Göç ediyorduk. Bir gün Büyük Karakilise (Kirovakan, şimdi Vanadzor) içinden geçiyoruz; yanımızda da zayıf bir inek kalmış. Babam artık yoktu; ölmüştü. Annem bizi toplamış, Karakilise'nin dar ve küçük bir sokağından geçiriyordu; ineğimizin arkasından yürüyorduk. İçinde fındık dolu sepetler olan bir dükkân gördük. Ben ve ağabeyim durup bakmaya başladık. Annem geldi bize yetişti: "Niye duruyorsunuz?" dedi.

Dükkâncı dedi ki: "Al çocuklarına ver yesinler. Altının yoksa, ineğini ver bana; fındığı al götür.

Annem gitti ineğin sırtına yüklediklerimizi indirdi; ineği dükkâncıya verdi. O da bize bir önlük dolusu fındık verdi. Başladık açgözlülükle yemeye. İyi kalpli bir adamın evine gittik. Fındığı kırıp yiyorduk. Ev sahibi muhteşem bir adamdı ve gidip-gelip: "Yakında her şey düzelecek" diyordu.

Annem sabah Rusya'ya gitmek için bizi istasyona götürdü. O anda gelip bizi iterek trenden indirdiler. Yeniden göç yolunu tuttuk.

Dilican'ın virajlı yollarına ulaşmıştık. Annem son kırıntıları bize verdi; yedik. "Ne yapalım? Nereye gidelim?" diye düşünüyorduk. O zaman artık Kasım ayındaydık; Kızıl Ordu birlikleri Ermenistan'a ulaşmıştı. Biz askerlere ve göçmenlere karıştık; sevindik. Çocukluk dönemimdeki yakınlarımız, amcalarımız, onların yakınları, arkadaşlarımız artık yoktular.

Daha sonra Pedagoji Okulunu bitirebildim. Başladım okulda çalışmaya. Sonbaharın sonlarında öğrencilerin yağmurdan ıslanmış giysileri derse girdiklerini görüyordum. Endişeli bir halde onlara şöyle diyordum: "Çocuklar! Böyle havalarda derse gelmeyin."

Bayandur Köyü'nde köprü yaptırtmayı düşündüm ve yaptırtım.

1934 yılında Yerevan Devlet Üniversitesi Hukuk Fakültesine kabul edildim. Üçüncü sınıfa geçtiğimde önce Dekanlıktan çağırıldılar; sonra da Merkez Komitesi'nden. Birisi çıkıp beni Artik'e hakim olarak tayin ettiklerini söyledi. Ben de o mesleğe girdim. Beni Artik'te savcı yaptılar. Eve gelip anneme dedim ki: "Beni savcı tayin ettiler."

Annem de şöyle cevap verdi: "Oğlum ne iş yaparsan yap; başkasının arısının üstüne basma."

* Manana : ağaçlardan sızan koyu ve tatlımsı bir madde.